

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ AFFİKSAL ELEMENTLƏRİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

İxtisas: 5714.01 – Müqayisəli-tarixi və
müqayisəli-tipoloji dilçilik

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Günay İlqar qızı Məmmədova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2025

Dissertasiya Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Mübariz İmran oğlu Yusifov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zahirə Məşədiəlxəbərqızı Əliyeva

Rəsmi opponətlər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Vəleh Bayram oğlu Nəşibov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Vəfa Çingiz qızı Həsənova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Cəmil Məmmədəğa oğlu Babayev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Rəhilə Hüseyn qızı Quliyeva

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Suad Arif qızı Əfəndiyeva

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Tamilə Həsən qızı Məmmədova

İŞİN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan və ingilis dilləri tipoloji cəhətdən fərqli olmasına baxmayaraq onların arasında bir çox genetik universallıq əlamətləri mövcuddur. Genetik universallığın mənbələri əlbəttə ki, bütün məqamlarda özünün ilkin mənzərəsini açıq və aydın şəkildə nümayiş etdirmir. Odur ki, bu sahədə müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji üsulun tətbiqi imkanlarından istifadə edilməsi zəruri bir tələbə çevrilir. Müxtəlifsystemli dillərdə ayrı-ayrı linqvistik paradigmların müqayisəli tədqiqi və təhlili təsadüfi xarakter daşımır. Sivilizasiyalı cəmiyyətdə dillərin qarşılıqlı öyrənilməsi xalqlar arasındakı mədəni, ictimai, sosial əlaqələrin yaxınlaşmasına, humanist ideyaların və ənənələrin inteqrasiyasına, elmi-texniki nailiyyətlərin və yeniliklərin mübadiləsinə, beynəlxalq münasibətlərin ümumbəşəri prinsiplər üzrə bərqərar olmasına xidmət edir. Xalqlararası və millətlərarası ictimai münasibətlərin yaxınlaşması, xüsusilə XX əsrdə mövcud olmuş bir çox stereotiplərin aradan qalxması dillərin tipoloji fərqləri ilə bağlı ortaya çıxmış diskriminasiya düşüncəsinin də öz əhəmiyyətini itirməsi ilə nəticələnmişdir. Xüsusən, müqayisəli-tipoloji tədqiqat üsulunun meydana çıxması dövründə baş qaldırmış və Avqust Şleyxerin bioloji nəzəriyyəsində təməli qoyulmuş stadial nəzəriyyənin yanlış platformaya malik olduğu da müasir tədqiqatlar baxımından öz əhəmiyyətsizliyini bir daha nümayiş etdirir. Avqust Şleyxərə görə dil də bioloji varlıqlar kimi doğulur, yaşayır, dəyişir və ölür. Onun dilə bioloji hadisə kimi yanaşması barədəki fikirləri “Kilsə-slavyan dilinin morfoloqiyası”, “Litva dilinin qrammatikası” (1856), “Hind-German dillərinin müqayisəli qrammatikası kompendiumu” (1869) adlı əsərlərində ümumiləşdirilir. Avqust Şleyxerin bioloji nəzəriyyəsi N.Marr və İ.İ.Meşşaninovun stadial nəzəriyyəsində davam etdirilmişdir¹. Azərbaycan dilində isə, M. Huseynzadə, B.Xəlilov, M.Şirəliyev, S.Cəfərovun adlarını qeyd

---

¹ Yusifov, M. Türk dillərində kök sözlərin fonomorfoloqiyası / M.Yusifov. – Gəncə, Gəncə Şəhər İcra Mətbəəsi, – 1994. – s. 57-59; Yusifov, M. Linqvistik tipologiya / M.Yusifov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2017. – s. 65-66.

etmək olar. Stadial nəzəriyyədə iddia edilir ki, dillər köksözlülükdən aqlütinativliyə, polisintetikliyə və daha sonra flektivliyə doğru inkişaf etmişdir. Flektivizm dillərin inkişafında ən yüksək pillə olmuşdur. Bu nəzəriyyənin separativizm ideyası ondan ibarətdir ki, guya flektiv dillərin istifadəçiləri intellekt cəhətdən yüksək inkişaf səviyyəsinə malikdir, aşağı pillələrin nümayəndələrində isə təfəkkürün inkişafı da aşağı səviyyədədir. Bununla da dillərin 27müqayisəli təhlili baxımından müqayisəli-tarixi metod nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb edirsə onun separatist mövqeyi o qədər də həmin metodun əhəmiyyətini heçə endirir. Müqayisəli tədqiqatlarda müxtəlif sistemli dillər arasında genetik oxşarlığın təsbit olunması ilə əlaqədar olan elementlər araşdırılır və təhlil edilir. Ancaq oxşar elementlər bir çox hallarda Ulu dil nəzəriyyəsi çərçivəsində izah edilir ki, burada da nəticə istər-istəməz diskriminasiyaya yönəlir. Bununla belə dillərdə mənalı vahidlərin törəməsinin başlıca səbəbi kimi ətraf mühit və təfəkkür imitasiyasını nəzərə aldıqda oxşarlıqların universallığının bilavasitə genetik proses olduğu nəticəsinə gəlmək olur. Sonrakı prosesdə isə, xüsusən, şəkilçiləşmə mərhələsində universal elementlərdə struktur dəyişmələri baş verdiyindən onları bərpa etmək çətinləşir. Məhz müqayisəli tədqiqatların istiqamətini genetik mərhələyə çevirdikdə universallıqların dil və təfəkkür məsələləri ilə bağlı olduğu fikrinə üstünlük vermək lazım gəlir. Beləliklə, genetik köklərdə əlbəttə ki, bütün elementlərin homogenliyi barədə fikir yürütmək doğru sayılmaz. O linqvistik elementlərdə homogenlik mümkündür ki, onlar insanları əhatə edən mühitin və ictimai həyatın özündə oxşar hadisələrlə bağlı olsun. Oxşar hadisə və mühitlə bağlı olmayan elementlər arasında uyğunluq axtarmaq isə əlbəttə ki, əbəsdir. Bu mənada Azərbaycan və ingilis dillərinin affiksial elementlərinin özündə də oxşar olan və olmayan əlamətlər mövcuddur. Oxşarlıq bundan ibarətdir ki, şəkilçiyə malik olan istər analitik-flektiv, istər sintetik və istərsə də aqlütinativ dillərin hər birində şəkilçilər qrammatik və derivativ funksiyaya malik olurlar. Fərq ondadır ki, həm analitik-flektiv və həm də sintetik dillərdə şəkilçilər ardıcıl sıralanma qaydasında işlənmirlər. Bununla birlikdə bütün dillər təmsil etdiyi xalqın böyük və ya kiçikliyindən asılı olmayaraq

bərabər hüquqlu informasiya mübadiləsinə xidmət edir. Odur ki, hər hansı xalqın təfəkkürünün az və ya çox inkişaf etməsini dil tipologiyası ilə ölçmək düzgün meyar hesab edilə bilməz. İnsan təfəkkürü bəşəri olduğu kimi dilin informasiya mübadiləsi də universal xarakterlidir. Dissertasiya *mövzusunun aktuallığı da* dillərarası universallıqlar çərçivəsində Azərbaycan və ingilis dillərinə məxsus derivativ proseslərdə müşahidə edilən oxşar və fərqli əlamətlərin meydana çıxarılmasından ibarətdir.

Mövzunun işlənilmə dərəcəsinə gəldikdə onu demək lazımdır ki, Azərbaycan və ingilis dillərində affiks elementlərin tədqiqi və təhlili məsələləri çoxsaylı məqalələrdə, elmi-tədqiqat əsərlərində, dərslik və dərs vəsaitlərində əks olunur. Affiks elementlərin öyrənilməsi iki cəhətdən öz aktuallığını nümayiş etdirir. Birincisi, affiks elementlər qrammatik funksiya daşıyır, ikincisi isə həmin dil vasitələri derivativ xassəyə malikdir. İngilis dili beynəlxalq informasiya dillərindən biri kimi müasir dövrdə global əhatə dairəsinə malik olduğu üçün bu dilin qrammatik və derivativ xüsusiyyətləri demək olar ki, bu dilin tədris edildiyi bütün ölkələrdə öyrənilir, təhlil olunur və müqayisə obyektinə çevrilir. Azərbaycan dili isə özünün informasiya potensialı baxımından geniş imkanlara və zəngin ənənələrə malik bir fenomen sayılır. Bununla yanaşı onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər iki dildə affiks elementlərin geneoloji təbiətinə dair universallıqların səciyyələndirilməsi və onların tipoloji xüsusiyyətlərinin qarşılıqlı öyrənilməsinə dair xüsusi bir tədqiqat əsəri həsr olunmamışdır. Bu sahədə təqdim edilən dissertasiya işi ilk təcrübə kimi də nəzərə alın bilər. Ona görə də burada hansısa çatışmazlıqların olması mümkünsüz sayılmalıdır. Bu istiqamətdəki işlərin ardıcıl davam etdirilməsi isə açılmamış bir çox qatların ortaya çıxarılmasını istisna etmir. Aparılacaq hər bir tədqiqatın nəticəsi müqayisəli tədqiqatlara əlavə yeniliklər gətirilə bilməsi baxımından əhəmiyyətli sayılmalıdır.

Azərbaycan dilində sonşəkilçilərin zəngin ənənələri olduğu kimi ingilis dilində də prefikslərin, infiks, interfiks və suffikslərin özünəməxsus zəngin potensialı vardır. Bununla yanaşı hər iki dildə affiks elementlər universal funksionallığa malikdir.

Şəkilçilik prosesinin ilkin mərhələlərində Azərbaycan dilində də prefiksəl elementlərlə yanaşı infiks və interfikslər də mövcud olmuşdur. Sonrakı proseslərdə isə Azərbaycan dilində bu potensial zəifləməyə başlamışdır. Lakin həmin elementlərin ənənələri müasir dövrdə davam edir. İnformasiya intensivliyi ilə əlaqədar onların fəallaşma imkanları da məhdud deyildir. Hər iki dildə affiksəl elementlərin genetik və tipoloji təbiətindəki universal əlamətlərin, həmçinin onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. Genetik elementlər ayrı-ayrı dillərdə universal xarakterli olduğu üçün şəklini dəyişmiş elementləri də təkcə qohum dillərin nümunələri əsasında deyil, həm də qohum olmayan dillərdə axtarıb tapmaq, rekonstruksiya etmək mümkündür. Həmin tipli elementləri eyni zamanda Azərbaycan və ingilis dillərinə məxsus affiksəl vasitələrin qarşılıqlı müqayisəsində də müəyyən etmək olur. Bütün bunlar bütövlükdə dissertasiya işinin predmetinə daxildir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı Azərbaycan və ingilis dillərinin affiksəl təbiətini əks etdirən dil nümunələrindən ibarətdir. Azərbaycan dilində sonşəkilçilərin zəngin ənənələri olduğu kimi ingilis dilində də prefikslərin, infiks, interfiks və suffikslərin özünəməxsus zəngin potensialı vardır. Hər iki dilə məxsus tədqiqat obyektinin təhlili onu göstərir ki, ingilis dilində xüsusən prefikslər, infiks və interfikslər aktiv olduğu kimi Azərbaycan dili də həmin tipli elementlərə biganə qalmamışdır.

Tədqiqatın predmeti. Hər iki dildə affiksəl elementlərin genetik və tipoloji təbiətindəki universal əlamətlərini həmçinin onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir. Dil faktlarının qarşılıqlı və müqayisəli təhlili göstərir ki, dillərarası universallıqların mənbəyi onların genetik təbiəti ilə bağlıdır. Dillərin tipologiyası isə onların arasında fərqli xüsusiyyətlərin baş verməsinə təsir göstərmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi müxtəlif sistemli dillər kontekstində Azərbaycan və ingilis dillərində affiksəl elementlərin funksional xarakterini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Konkret dil faktlarının araşdırılmasından belə bir faktı ortaya çıxarmaq mümkün olur ki, hər iki dildə mövcud olan affiksəl

elementlər informativliyin ifadəsi baxımından eyni funksiyanın yerinə yetirilməsinə xidmət edir.

İngilis dilinin sözyaratma prosesində iştirak edən affiksəl elementlər sözün başlanğıcında, daxilində və sonunda işlənməklə mövcud informasiyaların ifadəsində nə qədər fəallıq göstərirsə Azərbaycan dilindəki sonşəkilçi silsiləsi də o qədər fəallıq nümayiş etdirə bilir. Məsələ bundadır ki, dillərin informasiya mübadiləsinin potensial məhdud deyildir və bir dildə baş verən yeniliklər asanlıqla başqa dildə mənimsənilə bilər. Odur ki, ayrı-ayrı dillərin informasiya imkanları arasında qeyri-bərabərlik təsəvvürü özünü doğrulda bilməz. Belə ki, bir dilin informasiya imkanlarını heç bir tərəddüdsüz başqa bir dilin informasiya potensialı ilə bərabərhüquqlu saymaq mümkündür. Dissertasiyada bu həqiqətin meydana çıxarılması məqsədi ilə aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsinə diqqət yetirilir:

1. Azərbaycan və ingilis dillərində fuzialşəkili prefiksəl elementlərin funksional xüsusiyyətləri
2. Azərbaycan və ingilis dillərində başlanğıc fonetik elementlərin transpozisiyası
3. Başlanğıc fonetik elementlərin fuziallıq xüsusiyyətləri
4. Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil prefikslərin işlənməsi
5. Azərbaycan və ingilis dillərində kökdaxili infiks və interfikslərin formalaşma üsulları
6. Kökdaxili dəyişmələrdə qrammatiklik və derivativlik
7. Azərbaycan və ingilis dillərində interfikslərin potensialı və funksionallığı
8. Azərbaycan və ingilis dillərində sonşəkilçilərin funksional xarakteri
9. Azərbaycan və ingilis dillərində postfikslərin fuziallığı
10. Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil postfikslərin işlənməsi.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatda əsas etibarlı ilə müqayisəli və qarşılaşdırma üsullarından istifadə edilmişdir. Müqayisəli qarşılaşdırma üsulu məhz ona xidmət edir ki, dillərarası oxşarlıq və fərqlərin meydana çıxarılması ilə informativliyin aktuallığı məsələlərinə aydınlıq gətirilsin. Aparılan təhlillər də onu göstərir ki,

bütün dillərdə olduğu kimi müqayisə edilən dillərdə informativlik ümumi əsaslara malikdir.

Tədqiqatda eyni zamanda struktur təhlil metodundan da istifadə edilmişdir ki, bu da müqayisə edilən dil elementlərinin arasındakı tipoloji fərqlərin, xüsusən, affiksəl elementlərin söz tərkibindəki funksionallığının müəyyən olunmasına, o cümlədən onların ləngimə, inkişaf və yenidən reabilitasiyası məsələlərinin şərhinə xidmət edir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqatla əlaqədar olaraq müdafiyyə çıxarılan əsas müddəaları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:

1. İngilis dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də prefiksəl elementlər mövcuddur.

2. Hər iki dildə prefiksəl elementlər genealoji xarakterlidir və universal səciyyəyə malikdir.

3. Prefiksəl elementlərin formalaşması dillərin sözyaratmaya olan ehtiyacın ödənilməsi ilə əlaqədardır.

4. Prefiksəl elementlərin bir qismi affiksallığın ilkin mərhələsinə aid olduğu üçün sonrakı vaxtlarda fuziallaşma prosesi keçirmişdir.

5. Azərbaycan dilində də ingilis dilində olduğu kimi infikslər və interfikslər yaranmışdır.

6. Azərbaycan dilində infikslər və interfikslər aqlütinasiya prosesində deqradasiya olunmuşdur.

7. Azərbaycan dilinin zəngin inkişaf potensialı bəzi prefiks, infiks və interfikslərin reabilitasiyasını təcəssüm etdirir.

8. Hər iki dildə suffiks xarakterli şəkilçilərin formalaşması da onların qrammatikliyə və derivativliyə olan ehtiyacının nəticəsidir.

9. İngilis dilində prefiks, infiks və interfikslər fəallaşdığı halda suffikslərdə ardıcıl, silsilə ardıcılıq baş verməmişdir.

10. Azərbaycan dilinin aqlütinasiya mexanizmi prefikslərin, infikslərin və interfikslərin funksionallaşmasında ləngimələrə səbəb olmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Elmi tədqiqat sahəsi elədir ki, mövcud fikir və mülahizələr statik xarakter daşımır. Elm daim yenilik tələb edir. İşin elmi yeniliyi, birincisi, ondan ibarətdir ki, burada dillərarası universallıqların bilavasitə, genetik xarakterli

olduğu göstərilir. Lakin genetik oxşarlıqlar əlbəttə ki, bütün dil elementlərini əhatə etmir. O halda oxşarlıqlar müşahidə edilir ki, dil elementləri insan təfəkküründə uyğun imitasiyalarla qavranılmış olsun. İkincisi, dil elementlərinin genetik universallığı artıq tipologiyaların fərqləndiricilik mərhələsində başa çatır. Üçüncüsü, dil elementlərinin universallığının mövcudluğunun təməlinin dil tipologiyalarında yox, təfəkkür tipologiyasında axtarışı daha səmərəli üsul hesab edilir. Bu mənada, Azərbaycan və ingilis dillərindəki affiks elementlərin özündə genetik oxşarlıqların izləri saxlanılır. Genetik oxşarlıq ondadır ki, affiks elementlər hər iki dildə qrammatik və derivativ prosesin baş verməsi ehtiyacı əsasında meydana çıxmışdır. Dillərin tipoloji inkişafı mərhələsində isə affiks elementlərin söz tərkibindəki funksionallığı onların struktur fərqlərinə səbəb olmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Müxtəlif sistemli dillərdə hər hansı paradigma elementlərinin tədqiqi və təhlili onların arasındakı oxşar və fərqli cəhətlərinin ortaya çıxarılması üçün sadəcə təsviri xarakter daşımır. Müqayisəli-qarşılaşdırma üsulunun tətbiqi üzrə aparılan tədqiqatların bütün nəticələrində müxtəlif sistemli dillərə məxsus genetik və tipoloji elementlərin ümumi mənzərəsi yaradılır. Bu da ona imkan verir ki, dillərarası oxşarlıq və fərqlərin mənbəyi barədə həqiqətə uyğun fikir və mülahizələr ortaya çıxarılsın. Digər tərəfdən dillərarası müxtəlifliklərin araşdırılması onların informativlik keyfiyyətinin müəyyən olunmasına xidmət edir. Burada isə əsas məqsəd hansı dilin daha geniş informasiya mühitinə malik olmaqdan çox onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsində informasiyaların ifadə imkanlarını müəyyən etməkdən ibarət olmalıdır. Müxtəlif sistemli dillərə məxsus ayrı-ayrı paradigmaların qarşılıqlı təhlili kontekstində bu tədqiqat işi də özünəməxsus nəzəri əhəmiyyətə malikdir.

Dissertasiya işinin ümumi nəticələrini praktik məsələlərə də tətbiq etmək mümkündür. Birinci növbədə bu işin əsas istiqamətləri üzrə dillərin tipoloji kölgəsində gizli qalan elementlərlə bağlı rekonstruksiya aparmaq imkanları vardır. Həmin istiqamətdəki təhlillər əsasında müxtəlif sistemli dillərin hətta müqayisəli qrammatikasını da yaratmaq mümkündür. Dissertasiya işinin

nəticələrindən, eyni zamanda dillərin tədrisində, tərcüməşünaslıqda, qrammatik və derivativ vasitələrlə bağlı sorğu vəsaitlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər. Sivilizasiyalararası, xalqlararası və dillərarası inteqrasiya mühitinin genişləndiyi müasir mərhələdə bu məsələlərin həlli xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, ingilis dili müasir dövrdə geniş informasiya mühitinə malik olmaqla qlobal xarakter qazandığı kimi Azərbaycan dili də beynəlxalq informasiya məkanının vacib bir subyektinə çevrilmişdir. Bu da ingilis dilinin Azərbaycan mühitində, Azərbaycan dilinin isə ingilisdilli arenada mənimsənilməsi imkanlarına zərurət yaradır.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəaları onun yerinə yetirildiyi kafedra tərəfindən təşkil olunan seminarlarda müzakirə edilmişdir. Dissertasiyanın ayrı-ayrı fəsilələrinə dair elmi müddəalar Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə uyğun olan yerli və xarici məcmuələrdə dərc olunmuş, beynəlxalq və respublika səviyyəli konfranslarda çıxışlar edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç (3) fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş 9 səhifə – 17589 işarə, I fəsil 40 səhifə – 79012 işarə, II fəsil 32 səhifə – 61607 işarə, III fəsil 34 səhifə – 63615 işarə, nəticə 4 səhifə – 7506 işarə. Dissertasiya işi ümumilikdə 136 səhifə – 229329 işarədən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

İşin “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsədi və vəzifələri, tədqiqatın metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, tədqiqatın elmi yeniliyi, tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi, dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı, işin strukturu və ümumi həcmi barədə müfəssəl məlumat verilir.

Dissertasiyanın birinci fəslı “Azərbaycan və ingilis dillərində prefikslərin işlənməsi” adlanır. Bu fəslə aid müddəalar aşağıdakı paraqraflarda izah olunur:

Azərbaycan və ingilis dillərində füzıallaşmış prefiksəl elementlərin işlənməsi. Bu paraqrafda göstərilir ki, prefikslər analitik-plektiv dillərdən biri kimi ingilis dilinin sözyaratma prosesində affiksəl funksiyaya malikdir. Bununla yanaşı prefikslərin aqlütinativ dillər qrupundakı Azərbaycan dilində də özünəməxsus ənənələri vardır. Hər iki dildə prefikslərin formalaşması yeni sözyaratma elementlərinin meydana gəlməsinə olan zəruri ehtiyacın aradan qaldırılması mərhələsinə təsadüf edir. Ona görə də prefikslər hər iki dildə demək olar ki, eyni təlabatın nəticəsi kimi genetik xarakter daşıyır və dillərarası universallığın vacib elementlərindən birini təşkil edir. Bu paraqrafda prefiksəl elementlərin qarşılıqlı təhlili ilə əlaqədar belə bir müddəa irəli sürülür ki, affiksəl elementlərin formalaşmasının ilkin mərhələsində sözün əvvəlinə yanaşan elementlər tam müstəqil vahid səciyyəsi daşımamışdır. Həmin elementlər sözün əvvəlindəki sait və ya samitlərin transpozisiyasının nəticəsi kimi işlənmişdir ki, onların affiksallığı əslində füzial xarakter kəsb etmişdir. Bununla belə başlanğıcda sait və samit elementlərinin füzial transpozisiyası üzrə dəyişmiş fonetik vahidlərin affiksəl funksiyası eyniköklü sözlərdəki yaxın mənaların ifadəsində təcəssüm olunur. Məsələn, ingilis dilində başlanğıcdakı *a-e* saıtlərinin transpozisiyası üzrə formalaşmış *affect* (həyacan, təşviş), *effekt* (nəticə, effekt, hərəkət, təsir), *along* (boyunca, uzununca) – *elagantion-elongate*(vaxtını uzatmaq, uzunmüddətli, müddətini uzatmaq), *b-p* samitlərinin transpozisiyası üzrə formalaşmış *beak* (dimdik, burun, çıxıntı) – *peak* (burun, ən uca nöqtə, çıxıntı) kimi nümunələr buna misal göstərilə bilər. Həmçinin, zidd mənəli sözlər üçün xüsusi modellərin formalaşmadığı ilkin mərhələdə fonetik elementlərin transpozisiyası çərçivəsində eyniköklü sözlərdən zidd mənəli sözlərin düzəlməsi də müşahidə edilir: *best* (əla, ən yaxşı) – *pest*(bəla, müsibət). Oxşar transpozitiv xüsusiyyətlər eyni ilə Azərbaycan dili nümunələrində də müşahidə edilir. Məsələn: *a-ü* saıtlərinin transpozisiyası üzrə formalaşan *almaz* (şüşəni kəsmək üçün istifadə edilən alət) – *ülgüc* (qırmaq üçün istifadə edilən alət) –

ülgü (dərzilərin istifadə etdiyi parça kəsmək üçün işlədilən alət), *alışma* (iri tikələrlə kəsilmiş pay bölgüsü) – *ülüşmə* (xırda tikələrlə kəsilmiş pay bölgüsü); *ç-y* samitinin transiozisiya üzrə yaranmış *dön-çön* (*döndər – çöndər*) kimi nümunələri buna misal göstərmək olar. Azərbaycan dilində ilkin transiozitiv dəyişmələr sonşəkilçilərin silsiləli qaydada formalaşması ilə əlaqədar olaraq ləngiməyə məruz qalsa da onun ənənələri xüsusən təqlidi yolla düzələn sözlərdə qalmaqdadır. Məsələn: *t-ç* dəyişməsi üzrə formalaşan *tıqqıltı – çıqqıltı*; *t-ş* dəyişmələri üzrə baş verən *taqqıltı – şaqqıltı* kimi nümunələr bu cəhətdən səviyyəvidir. Təqlidi sözlərin potensialı nə qədərdirsə onların arasında transiozitiv proseslər də o dərəcədədir. Azərbaycan dilində, həmçinin, ingilis dilində olduğu kimi başlanğıc elementlərin transiozisiyası üzrə eynikökdən əks mənəli sözlərin törəməsi də müşahidə edilir. Məsələn, *ç-y* samitlərinin dəyişməsi üzrə baş verən *çox-yox* (*çoxluq – yoxluq*) kimi nümunələri buna misal göstərmək olar.

Derivasiya prosesində prefiks elementlərin rolu artıqca onların müstəqil şəkildə sözlərə yanaşaraq füzial xarakter daşması qaydaları da formalaşmışdır. Füziallıq bir çox hallarda bilavasitə analitik-flektiv dillərə məxsus əlamət kimi səciyyələndirilsədə onların təzahür formalarına türk dillərində və o cümlədən Azərbaycan dilində də rast gəlmək olur². Füziallıq aqlütinativ dillərdən biri kimi Azərbaycan dilində silsilə sonşəkilçilərin formalaşması prosesindən əvvəlki mərhələdə universal hadisə kimi baş vermiş olsa da sonrakı dövrdə məhdudlaşdığı üçün bəzi tədqiqatlarda hətta anomaliya kimi nəzərə alınır³.

---

² Реформатский, А.А. Аглютинация и фузия как две тенденции грамматического строения слова // Реформатский, А.А. Лингвистика и поэтика / А.А.Реформатский. – Москва: Наука, – 1987. – с. 52-76.; Hacıyeva, A. Aqlütinativ dillərdə daxili fleksiya və fuziya / A.Hacıyeva. – Bakı: Nurlan, 2007. – s.49.; Hüseynova, A. Dildə analitizm və sintetizm // – Bakı: Filologiya məsələləri, – 2018. № 20, – s.130-136; 143; – s. 141.; Hacıyev, T.İ. Azərbaycan dilinin yazıyaqədərki izləri haqqında // – Bakı: Azərbaycan filologiyası məsələləri, 1983, – s.25-34.

³ Баскаков, Н.А. Историко-типологическая фонология тюркских языков / Н.А.Баскаков. – Москва: Наука, – 1988. – с.26-59.; Xəlilov, B. Azərbaycan dilində feillərin fonosemantik inkişafı: / filologiya üzrə elmlər doktoru dis. avtoreferatı. / – Bakı, 1999. – 66 s.

Sözün başlanğıcına müstəqil qaydada yanaşan və söz tərkibinin qovuşuq elementinə çevrilən universal səciyyəli prefiksəl elementlərə həm ingilis və həm də Azərbaycan dili nümunələrində rast gəlmək olur. Məsələn, ingilis dilində başlanğıc elementin füziallığını *a* saitinin yanaşması üzrə *like* (oxşar, bənzər), *alike* (eyni cür, oxşar olan); *long* (uzun) – *along* (uzununa), *e* saitinin yanaşması üzrə *qual* (bərabər, uyğun) – *equality* (bərabərlik), Azərbaycan dilində isə *anmaq* (xatırlamaq, bilmək) tərkibinə *q* samitinin qoşulması ilə düzələn *qanmaq* (baş a düşmək, anlamaq), *al* (hiylə) sözünün əvvəlinə *y* samitinin qoşulması ilə düzələn *yal* (an); *q* samitinin əlavəsi ilə *al* (ov)tərkibindən düzələn *qal* (amaq) (yandırmaq) kimi sözlərdə qovuşuq fonetik vahidlərin füziallığı müşahidə edilir.

Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil prefikslərin işlənməsi. Dildə şəkilçiləşmə prosesinin inkişafı mərhələsi öz zəngin ənənələrini yaratdıqca önşəkilçilərin də sözlərə xüsusiləşmiş bir vahid kimi qoşulması imkanları baş vermişdir. Bu hadisə analitik-flektiv quruluşlu dillərdə daimi prosesə çevrilərək özünəməxsus ənənələrini yaratdığı halda aqlütinativ quruluşlu Azərbaycan dilində silsilə sonşəkilçilərin formalaşması üstünlük təşkil etmişdir. Odur ki, Azərbaycan dilində müstəqil prefikslərin ənənəsi davam etməmiş və bu prosesdə ləngimələr baş vermişdir. Bununla birlikdə Azərbaycan dilində həmin prosesin izləri itməmiş, müəyyən qrup sözlərin tərkibində saxlanmışdır. Səlim Cəfərov bu prosesi mürəkkəb sözün tərkibindəki bir sözün şəkilçiyə çevrilməsi kimi xarakterizə edir⁴. İlk prefikslərin ənənəsi kimi formalaşaraq müasir analitik-flektiv dillərdə sözyaratma vasitəsi kimi işlənən və beynəlxalq sözyaratma vasitəsi sayılan tərkiblərin özlərinin də müstəqil sözlərdən törədiyi təqdir edilir⁵.

---

⁴ Cəfərov, S. Müasir Azərbaycan dili. Leksika / S. Cəfərov. – Bakı: Maarif, – 1970. – s. 161.; Cəfərov, S. Müasir Azərbaycan dili. Leksika / S. Cəfərov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – s. 137.

⁵ Юшманов, Н.В. Элементы международной терминологии / Н.В.Юшманов. – Москва: Наука, – 1968, – с.3-7.; Даниленко, В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П.Даниленко. – Москва: Наука, – 1977, – с.33-35.; Məmmədli, N. Azərbaycan dilində alınma terminlər / N.Məmmədli. –

İngilis dilində prefikslər öz əhəmiyyətini davam etdirdiyindən bu dildə onların çox böyük bir potensialı formalaşmışdır. İngilis dili mənbələrində zəngin prefiks potensialının mənasının söz tərkibində özünəməxsus mənalara saxlandığı qeyd olunur⁶. Bunlara dair aşağıdakı kimi nümunələri misal göstərmək mümkündür: *Un* – prefiksi inkarlıq bildirir: *unknown* (naməlum), *unfinished* (bitməmiş, natamam); *co* – prefiksi təkrarlıq bildirir: *collaboration* (birlikdə əməkdaşlıq etmək), *collected* (yığılmış, toplanmış); *de-* prefiksi geriyyə mənası bildirir: *depression* (ruhdandüşmə); *hyper* prefiksi güclü, daha üstün mənası bildirir: *hyperactive* (yüksəkaktivlik); *hypo-* prefiksi aşağı, aşağıya doğru mənası bildirir: *hypoactivity* (aşağıaktivli) və s.

Azərbaycan dilində prefikslər ilkin və sonradan törəmə xarakterlidir. İlkin prefikslər xüsusən, sifətlərə əlavə edilən, bir sözə və ya məhdud sözlərə qoşulan *qıp-* (qıpqırmızı), *sap-* (sapsarı), *göm-* (gömgöy), *yam-* (yamyaşıl), *qap-* (qapqara), *ap-* (apağ), *bom-* (bomboz), *bom-* (bomboş), *düm-* (dümdüz), *düm-* (dümsarı, dümqırmızı, dümağ) elementlərdən ibarətdir. Sonradan törəmə prefikslər ilkin prefikslərin əhəmiyyətini davamıdır. Belə prefikslər əsas etibarilə ikinci komponentin birinci hecasından düzələrək bir növ qoşa söz şəklində işləyən növlərdən ibarətdir. Belə tərkiblərdə birinci təkrar elementlərin işlənməsi mənanın qüvvətləndirilməsinə xidmət edir: *açıq – apacıq*, *bəzək – bərbəzək*, *çağır – çal-çağır*, *çılpaq – çıl-çılpaq*, *çöp – çörçöp*, *höyüş – hör-höyüş*, *paltar – pal-paltar*, *sifət – sirsifət*, *qıvrıq – qısqıvrıq*, *töküntü – törtöküntü*, *qarış – qat-qarış*, *qızıl – qırqızıl*, *qonşu – qor-qonşu* və s.

Bakı: Elm və təhsil, – 2017. – s.280-281.; Крашук, П.М. Словообразование английского языка / П.М.Крашук. – Москва: Высшая школа, – 1977, – 303 с.; Крысин, Л.П. Словообразование или заимствование? // Лики языка. – Москва: Наследие, – 1998, – с.196-202.

⁶ Word-formation in English by Ingo Plag Universität Siegen / – New York: Cambridge University Press / Draft version of September 27, – 2002, – 264 s.; Prefixes – s. 123.; Dixou, R.M.W. Making new words: Morphological derivation in English / R.M.W.Dixou. – Oxford: Oxford University Press, – 2014. – p 472. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198712367.001.0001>. ISBN: 9780198712367; Lieber, R. English grammar morphology / R.Lieber. – New York: Cambridge University Press, – 2009. – p.76-110.

Bu tipli prefikslərin ənənəvi davamı kimi bir qrup mürəkkəb sözlərin yaranmasında müstəqil sözlərin özü də prefiksəl xarakter daşıyır. *Ala*: – *alatoran, alaqaranlıq, alaçıy, ala qarın, alababat, alasəy, tay: tayqıç, tayqulaq, taygöz, tayqarı, tayqanad, taybuynuz; tək: təkbuynuz, təkqol, təklülə, təkqat* və s. Azərbaycan dilindəki müvafiq tədris və tədqiqat mənbələrində prefiksəl elementlər xüsusilə sifət dərəcəsi yaratmanın analitik üsulu kimi nəzərə alınır⁷.

Azərbaycan dilinin sözyaratma prosesində həmçinin, əcnəbi mənşəli prefikslərin işlənməsi qaydaları da mövcuddur: a) ərəb mənşəli olanlar; *la* – *laqeyd (məsuliyyətsiz), maməzhəb (məzhəbsiz), mə* – *məxaric (xərclik), mənəfe (maraq), mü* – *müvazinət (tarazlıq);*

b) fars mənşəli olanlar: *na* – *narazı (qane olmayan), nataraz (uyğunsuz); bi* – *bişüür (nursuz, anlaqsız); bi* – *bisavad (savadsız), bihəya (həyasız); ba* – *basəfa (səfalı) və s.*

*Birinci fəsildən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*⁸

Dissertasiyanın ikinci fəslı “Azərbaycan və ingilis dillərində infiks və interfikslərin işlənməsi” adlanır. Bu fəslin əsas müddəaları aşağıdakı yarımfəsillərdə izah edilir:

---

⁷ Hüseyinzadə, M. Müasir Azərbaycan dili / M.Hüseyinzadə. – Bakı: Azərtədrisnəşr, – 1963. – s.103.; Hüseyinzadə, M. Müasir Azərbaycan dili / M.Hüseyinzadə. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – s.78-80.; Dəmirçizadə, Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: Azərtədrisnəşr, – 1962. – s.212.; Yusifov, M. Azərbaycan dili / M.Yusifov, P.Adilov. – Gəncə: Gəncə İrşad Mərkəzi, – 1996. – s.58.; Tanrıverdi, P. Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının vacib prinsipləri // Xalq qəzeti. – 2016, 7 mart.

⁸ Məmmədova, G.İ. Azərbaycan və ingilis dillərində fuzial prefikslərin işlənməsi // – Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Tədqiqatlar, – 2019. № 4, – s.102-106.; Prefixes in Azerbaijani and English languages // Збірник Наукових Пуллкацій “Белес”, Наука в эпоху дисбалансов, Київ, – 2019, – s.107-112.; Affiksəl elementlərin müqayisəli təhlili (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları üzrə) // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Afad Qurbanovun 90 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans, – Bakı: – 6 – 7 iyun, – 2019, – s.501-502.; Azərbaycan və ingilis dillərində başlanğıc fonemlərin transpozisiyası // – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2021. № 1, – s.253-258.; Derivative characteristics of independent prefixes in the Azerbaijani and English languages // – Київ: Таврійського Національного Университету Вчені Записки, – 2020. №3(70), Том 31, – p.69-75. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-2/11>

Azərbaycan və ingilis dillərində interfikslərin rolu.

İnterfiksələr də prefikslər kimi dildə qrammatik və derivativ təəblərə baş verən ehtiyaca görə ilkin şəkilçiləşmə prosesinin məhsuludur. Bu tipli elementlərin formalaşması şəkilçi yaranmasının ilkin mərhələsinə aid olduğu üçün bütün dillərdə universal xarakter daşımışdır. Odur ki, ayrı-ayrı dillərdə interfikslərin özünəməxsus əlamətləri və funksionallığı vardır. Şəkilçiləşmə prosesində analitik-flektiv dillərə məxsus qrammatik və derivativ funksiyalı infiks və interfikslər öz əənəələrini inkişaf etdirmiş, aqlütinativ dillərdə isə bütün sözdəyişdirici və sözyaratma funksiyası sonşəkilçilərin üzərinə düşdüyündən onlarda həmin elementlər aktivləşə bilməmişdir. Bununla birlikdə aqlütinativ dillərdən biri kimi Azərbaycan dilində də sözdaxili dəyişmələrin izləri itməmiş, bəzi hallarda isə öz funksionallığını saxlaya bilmişdir. Azərbaycan dilçiliyində sözün daxili dəyişkənliyi ilə bağlı geniş tədqiqatlar aparılmasa da infikslərin mövcudluğu barədə müəyyən mülahizələr söylənmişdir. Həmin fikir və mülahizələrdə daha çox infikslərin adı çəkilir, interfiksələr barədə isə ətraflı izahlara demək olar ki, təsadüf edilmir. Daxili və ya içşəkilçi kimi adlandırılan infiks və interfiks qismindəki elementlərin isə daha çox analitik-flektiv quruluşlu hind-Avropa dillərinə əsas göstərilir⁹. Elmi ədəbiyyatda infiks və interfikslərin qəti sərhədi demək olar ki, birmənalı şəkildə təsbit edilmir. Bununla birlikdə, daxili elementləri özlərinin formalaşmasına və funksionallaşmasına görə fərqləndirmək olar. İnfiksələr daxili qrammatik və derivativ funksionallıq tələbi üzrə affiksallığın formalaşmasının ilkin mərhələsinə aid edilə bilər. Belə ki, infiksələr kökdaxili saitə dəyişməsi hesabına qrammatik və derivativ funksiyanı yerinə yetirir ki, bunun izləri həm Azərbaycan və həm də ingilis dillərində eyni əsaslara malikdir. İnterfiksələr isə sözlərin əlaqələnməsinə xidmət etməklə qrammatik və derivativ funksiyaya

---

⁹ Adilov, M.M. İzahlı dilçilik terminləri / M.M.Adilov, Z.N.Verdiyeva, F.M.Ağayeva. – Bakı: Maarif, – 1989. – s.124.; Kazımov, Q.Ş. Müasir Azərbaycan dili morfoloqiyası / Q.Ş.Kazımov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2010. – s.34.; Xəlilov, B. Müasir Azərbaycan dilinin morfoloqiyası: [2 hissədə] / B.Xəlilov. – Bakı: Elm, – I h., – 2007. – s.113.; Tağıyev, C.V. Azərbaycan dilinin tədrisi məsələləri / C.V.Tağıyev, A.Y.Süleymanlı. – Bakı: Mütərcim, – 2009. – s.35.

malikdir ki, onların iştirakı ilə kökdaxili törəmələrin yox, mürəkkəb sözlərin formalaşması səciyyəvidir. Elmi ədəbiyyatda infiks və interfikslərin ya fərdi element kimi və ya eynitipli vasitələr kimi funksionallığa malik olması barədəki izah və şərhlər verilməsi müşahidə edilir¹⁰.

Bununla birlikdə, Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında infiks və interfikslərin funksional xarakterini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür:

1. Kökdaxili dəyişmələrdə qrammatikliyin və derivativliyin sinkretik ifadəsi.

Daxili affiksallığın baş verməsinin ilkin mərhələsində sait elementlərinin qrammatik və derivativlik funksiyası sinkretik xarakter daşımışdır. Bu onda özünü göstərir ki, birincisi, daxili sait aralıqda sözün təşkili üçün birləşdirici vəzifəsini yerinə yetirməklə qrammatiklik, məna fərqi yaratmaqla derivativ xarakter daşımışdır. İngilis dilində ənənəvi olaraq qrammatik funksionallığına dair *sang* (mahnı), *sung* (mahnı oxumaq), *sing* (mahnı oxudu), *foot* (ayaq), *feet* (ayaqlar), *man* (insan), *men* (adamlar), *sank* (bataqlıq), *sink* (batmaq) kimi nümunələr misal göstərilir.

Sinkretik ifadə vasitələri isə qrammatik cəhətdən sözlərin ayrı-ayrı nitq hissələrinə aid olması, derivativliyə görə isə eyni kökdən yaxınmənalı variantların baş verməsi ilə səciyyələnir: *o-a* dəyişməsi üzrə: *clap* (dırnaq taqqılması), *clap* (şapalaq vurmaq, əl çalmaq); *i-o* dəyişməsi üzrə: *drip* (damcı səsi) – *drop* (damcılama, enmə, damcı-damcı düşmə); *e-o* dəyişməsi üzrə: *shew* (saqqız) – *show* (çeynəmək) və s. Bu nümunələrdə qrammatiklik onların isim və feil korrelyasiyasında, derivativlik isə məna yaxınlığı bildirən variantların yaranmasında özünü göstərir. Azərbaycan dili nümunələrində də kökdaxili saitin dəyişməsində həm qrammatiklik,

---

¹⁰ McCarthy, J.J. Prosodic Structure and Expletive Infixation // Linguistic Society of America, – 1982, Vol. 58, – pp. 574-590, <https://doi.org/10.2307/413849>; Infix: Definition and examples: [Electronic resource] / URL: www.toughtco.com/infix-words-and-grammer-1691167; Infix/Definition of infix: [Electronic resource] / URL: www.merriam-webster.com/dictionary/infix/; Глава IV Интерфиксы: [Electronic resource] / URL: www.razlib.ru/yazikoznanie/problemymorfolohgii-i-slovoobraovaniya/p5.php

həm də qrammatikliklə derivativliyin vəhdətindəki sinkretlik müşahidə edilir. Məsələn: *o-o* keçidi üzrə düzələn *bol* sözü sifət kimi, *bol* sözü feil kimi; *a-e* keçidi üzrə düzələn *var* (mülkiyyət) sözü isim kimi, *ver* sözü feil kimi; *ə-ö* keçidi üzrə düzələn *çəp* (əyri) sözü sifət kimi, *çöp* sözü isim kimi sinkretikləşmişdir.

Müasir mərhələdə kökdaxili infiksleşmə imitativlərin əsasında formalaşan sözlərdə müşahidə edilir: *taqqıltı-tıqqıltı, şaqqıltı-şıqqıltı, çaqqıltı-çıqqıltı, zoqqıltı-zıqqıltı, poqqıldamaq-pıqqıldamaq* və s.

Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil işlənən infikslər.

Hər iki dildə müstəqil işlənən prefiksləri özlərinin derivativ funksiyasına görə iki qrupa ayırmaq olar. Bunlardan birincisi mürəkkəb tərkibli sözlərin arasında əlaqəyaradıcılıqla derivativliyə xidmət edən elementlərdən, ikincisi isə mürəkkəbtərkibli sözlərin arasında əlaqəyaradıcılığı-derivativ xassəli köməkçi elementlərin işlənməsi ilə səciyyələnilir. İnterfiksələr bütün analitik-flektiv dillər üçün aktiv səciyyəlidir. İnterfiksələr, həmin dillərin sözyaratma prosesində xüsusi fəallığa malikdir. Məsələn, rus dilində araya *o* saiti daxil olmaqla *лоботряс (лентяй)*, *e* saiti daxil olmaqla *кашевар* (sıyıqbişirən) kimi bir çox sözlər düzəlmişdir¹¹. Bu yolla həmçinin Avropa dillərində beynəlxalq xarakterli aşağıdakı kimi bir çox terminoloji vahidlər formalaşmışdır: *avtoqeniz, avtopilot, aqrotexnika, aeroport, qalbanometr, helloqraf, hidroaviasiya, kontrabanda, makrokosmos, multimedia, tipologiya, neyrolinqvistika* və s.

İngilis dilində bu tipli birləşdirici elementlərin hesabına düzəlmiş mürəkkəb sözlər formalaşmışdır: *O* saiti ilə formalaşanlar: *antropold* (adamabənzər), *evaporater* (buxarlandırıcı), *generositty* (əliəciq); *i* saiti ilə formalaşanlar: *lascivious* (ayağısürüşkən), *negligence* (başısoyuqluq); *u* saiti ilə formalaşanlar: *untouched* (başıbütöv), *coloured* (boyaqlı, rəngli) və s.

Əlaqəyaradıcılıqla derivativ xassəyə malik olan elementlərin iştirakı üzrə aşağıdakı kimi mürəkkəb sözlərin düzəlməsi müşahidə edilir: köməkçi *-of-* interfiksi ilə *end-of-term* [examiations]

---

¹¹ Реформатский, А.А. Введение в языковедение / А.А.Реформатский, – Москва: АСПЕНТ ПРЕСС, – 1996. – с.142-143.

(semestrsonu imtahan); *-by* – interfiksi ilə: *English-by-radio* (radio ilə ingilis dili dərsləri); *to-* interfiksi ilə: *ready-to-run* (işə başlamağa hazır); *-and-* interfiksi ilə: *bubble – and – squeak* (isti); *-up-* interfiksi ilə: *stand-up-for* (müdafiəyə qalxmaq); *nine-*interfiksi ilə: *cat -o'-nine-tails* (qamçı, şallaq) və s.

Azərbaycan dilində də interfiksələr bilavasitə mürəkkəb sözlərin düzəlməsinə xidmət edir. Burada aralıq elementlər kimi əsas etibarlı ilə qrammatik şəkilçilər iştirak edir. Lakin qrammatik şəkilçilər həmin mövqedə artıq qrammatikliyi itirib derivativ xarakter kəsb edən elementlərə çevrilir. Bunlara dair aşağıdakı nümunələri misal göstərmək olar: yönlük hala məxsus *-a-* şəkilçiliyinin iştirakı ilə: *ağacabənzər, ağacəoxşar, ağılabatan, başabəla, başabaş*; *-ı (-i, -u, -ü), -sı (-si, -su, -sü)* mənsubiyyət şəkilçilərinin iştirakı ilə: *əliəyri, gözütox, ayağıyalın, qarniac, arasıkəsilməz, qarşısızalmaz*; *-lar (-lər)* kəmiyyət şəkilçisinin iştirakı ilə: *dağlararası, bağlararası, xalqlararası, planetlərarası*; əmr formasının ikinci şəxs inkarını bildirən: *-ma (-mə)* şəkilçilərinin iştirakı ilə: *dinməver, gülməşəkər, dəymədüşər, qoymaharəy* və s.

Azərbaycan dilində həmçinin söz və sonşəkilçi arasında ritmik tənzimləyici kimi işlənən *n, y, s* samirləri də vardır ki (bu-*n*-da, əli-*n*-i, bura-*y* -a, başla-*y*-ır; ata-*s*-ı, nəvə-*s*-i, baba-*s*-ı) onlar da ədəbiyyatda çox vaxt bitişdirici element adlandırılır¹².

*İkinci fəsilədən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*¹³

---

¹² Dəmirçizadə, Ə. Müasir Azərbaycan dili / Ə.Dəmirçizadə. – Bakı: Maarif, – 1972. – s.141.

¹³ Məmmədova, G.İ. Azərbaycan və ingilis dillərində sözün başlanğıc elementlərinin derivativ funksiyası // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat, – 2019. № 2, – s.101-105.; Affiksəl elementlərin müqayisəli təhlili (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları üzrə) // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Afad Qurbanovun 90 illiyinə həsr olunmuş Beynəlxalq elmi konfrans, – Bakı: – 6 – 7 iyun, – 2019, – s.501-502.; Azərbaycan və ingilis dillərində qrammatikliyin derivativliyin və sinkretin ifadəsi // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına əlyazmalar institutu, Filologiya məsələləri, – 2021. №8, – s.194-202.; Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil işlənən interfiksələr // Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi, Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyinə həsr edilən Respublika gənclər konfransı, – Bakı: – 30 yanvar, – 2021, №7, – s.157-161.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı “Azərbaycan və ingilis dillərində postfikslerin işlənməsi” adlanır.

Bu fəslə aid müddəalar aşağıdakı paraqraflarda izah olunur:

Söz tərkibində füziallaşmış postfikslerin işlənməsi.

Azərbaycan və ingilis dillərində həm sözyaratma və həm də sözdəyişdirmə ehtiyacına görə baş verən təlabat üzrə formalaşmış sonşəkilçilər də dillərarası universallıqların bir tərkib hissəsini təşkil edir.

Analitik – flektiv dillərdən biri kimi ingilis dilində ön və daxili şəkilçilər funksional aktivliyə malik olduğu halda sonşəkilçilər kəmiyyətə çox olmasına baxmayaraq sıralanma qaydasına düşə bilməmişdir. Analitik-flektiv dillərdən biri kimi ingilis dilində sonşəkilçilərdə silsiləlik formalaşmadığından onlarda kökə füzial yanaşma hadisəsi daha intensiv baş vermişdir. Azərbaycan dilində isə silsilə sonşəkilçilik şəkilçinin sözə yanaşib qovuşması müəyyən məhdudiyətlər çərçivəsində özünü göstərir. Bununla yanaşı Azərbaycan dilində sonşəkilçinin sözə yanaşması hadisəsinin izləri müəyyən qrup sözlərdə özünəməxsus şəkildə saxlanılır. Şəkilçiləşmə prosesinin ilkin mərhələsində füziallaşmanın baş verməsi ümumdil bir proses olmasına baxmayaraq bu sahəyə həsr edilmiş mənbələrdə çox zaman füziya ilə fleksiya bir-birindən fərqli hadisə kimi nəzərə alınır. Halbuki fleksiya ilə füziya bir-birinə yaxın olan və biri digərinin formalaşmasına təsir göstərən amillərdən ibarətdir¹⁴.

İngilis dilində postfikslerin söz sonuna füzial yolla yanaşib qovuşmasının aşağıdakı kimi növləri müşahidə olunur:

1) Şəkilçitərkibli elementlərin sözlərə qovuşması.

Fuziyanın əsas prinsipi sözün şəkilçi tərkibinin sözə yanaşaraq onunla bir vəhdət təşkil etməsində özünü göstərir. Bu halda sözün əsas tərkib hissəsi öz müstəqilliyini itirir və şəkilçi ilə birlikdə bir vəhdət təşkil edir. Bu hadisəni ingilis dili söz sonuna aşağıdakı kimi

---

¹⁴ Реформатский, А.А. Аглютинация и фузия как две тенденции грамматического строения слова // Реформатский, А.А. Лингвистика и поэтика / А.А.Реформатский. – Москва: Наука, – 1987. – с.52-76.; Meanings of Fusion: [Electronic resource] / URL: www.vocabulary.com/dictionary/fusion, Learner's Dictionary fusion: [Electronic resource] / URL: www.learnersdictionary.com/definition/fusion

şəkilçi tərkiblərinin qoşularaq vəhdət yaratmasında müşahidə etmək olar: *-er* tərkibinin qoşulması: *bailer* (parç, vedrə, çömçə), *broder* (sərhəd), *chipər* (kod, şifrə); *-ing* tərkibinin qoşulması ilə: *bating* (istisna), *beading* (muncuqlu, naxış); *-le* tərkibinin qoşulması ilə: *battle* (döyüş), *coddle* (ərköyün, nadinc), *-age* tərkibinin qoşulması ilə: *cortege*(təntənəli mərasim), *image* (təsvir) və s.

2) Sözsəonunda yanaşı gələn iki samitin qovuşması.

İlkin kök sonunda iki samitin yanaşı işlənməsi sonuncu samitin füzial xarakterli olduğunun göstəricisidir. Söz sonuna ikinci samitin yanaşması ilə baş verən füziallıq elə bir qovuşuq əmələ gətirir ki, nəticədə iki samit bir səsin tələffüzünə çevrilir: *bairn*[bæən] (uşaq); *beard*[biəd] (saqqal), *çarp*[ca:p] (balıq, sazan), *bash*[bæş] (zərbə, cəng), *bosh*[boş] (boş söz, cəfəngiyyat), *clash* [klaeş] (gur səs).

3) Söz sonunda yanaşı gələn üç samitin qovuşması:

Söz sonunda üç samitin qovuşuq işlənməsi də füziallığın güclü təsiri ilə bir səsin tələffüzü kimi ifadə olunur: *night*[nait] (rəngarəng), *light* [lait] (ışıq), *night*[nait] gecə, *depth* [depə] (dərinlik), *forth* [fo:ə] (irəli), *girth*[gə:ə] (tapqır, qarınaltı) və s.

Samitlərin söz sonuna qoşularaq füziallıqla qovuşması hadisəsi Azərbaycan dilində də müşahidə edilir. Lakin Azərbaycan dilində ingilis dilindəkindən fərqli olaraq yanaşı samitlərin tələffüzü dəyişmir və ancaq iki samit yanaşı bilir: *alt* (aşağı), *ard* (arxa), *art* (çoxal), *ölç* (ölçü), *ərk* (güvənmək), *arx* (suyun axıntılı yeri), *ört* (örtülü), *and* (inam), *dart* (çəkmək), *qırx* (qırxmaq, tərəş), *köks* (sinə), *dörd* (say), *qurd* (həşərat, canavar), *yurd* (məskən) və s.

Azərbaycan dilində, həmçinin söz sonuna şəkilçilərin də füzial yolla yanaşması hadisəsi mövcuddur. Bu o halda baş verər ki, kök söz öz müstəqilliyini itirmiş olsun. Belə sözlərə bir və ya iki şəkilçi qoşulmaqla füziallıq onları bir vahidə çevrilir. Bir şəkilçi qoşulması: *bilək*, *açıq*, *qayıq*, *yüksək*, *alçaq*, *dəri*, *diri*, *qurşaq*, *dirsək*, *arıq*, *qaymaq*, *qaysaq*; iki şəkilçi qoşulması: *qar-ış-qa*, *süp-ür-gə*, *qas-ır-qa*, *qığ-ıl-cım*, *dəy-ir-man*, *qab-ır-ğa*, *qur-ba-ğa*, *göy-ər-ti* və s.

Söz tərkibində müstəqil postfikslərin işlənməsi. Azərbaycan və ingilis dillərində postfikslərin zəngin potensialı vardır. Postfikslər affiksəl element kimi, xüsusən söz sonunda aktiv derivativ əhəmiyyət kəsb edir. İngilis dilindəki sonşəkilçi bolluğu sanki Azərbaycan

dilindəki affiksəl silsiləliklə həmahənglik təşkil edir. İngilis dilində müstəqil işlənən sonşəkilçilər isimlərə qoşulub sifət əmələ gətirir: məsələn, *-ee* şəkilçisi ilə: *employee* (xidmətçi), *trainer* (təcrübəli), *booster*, *ess* – şəkilçisi ilə: *actor* (artist) *-actress* (aktrisa), *steward* (xidmətçi), *-stewardess* (stüardessa); *lion* (şir)-*lioness* (dişi şir) sifətlərə qoşulub isim əmələ gətirir; məsələn: *-ity*, *-ty* şəkilçiləri ilə: *active* (fəal) –*activity* (fəaliyyət); *brutal* (insafsız)-*brutality* (vəhşilik, insafsızlıq) fellərə qoşulub isim əmələ gətirir; məsələn: *-ing* şəkilçisi ilə: *meet*(görüşmək)-*meeting* (görüş, yığıncaq); *-age* şəkilçisi ilə: *break* (qırmaq, sındırmaq) – *berekage* (zədə, qəza). Sonşəkilçilərin affiksəl xarakteri Azərbaycan və ingilis dillərində universal funksiyaya malik olsa da sıralanma cəhətdən Azərbaycan dili şəkilçiləri güclü potensiala malikdir. Azərbaycan dili şəkilçiləri müvafiq sıralanma qaydası üzrə ayrı-ayrı nitq hissələrinə qoşulub isim, sifət, say, əvəzlik, feil və zərf düzəltmə prosesində fəal iştirak edirlər. Şəkilçilərin söz tərkibində ardıcıl sıralanma qaydasında da məhz nitq hissələrinin bir-birinə keçidini müşahidə etmək olur. Azərbaycan dilinin şəkilçi sıralanmasını aşağıdakı ardıcılıqla müşahidə etmək olar:

1) Sözü tərkibinə bir şəkilçi qoşulması: dağ-dağlıq, yağ-yağlı, mən-mənlik.

2) Sözü tərkibinə iki şəkilçi qoşulması: duz -duz-suz –luq; yağ – yağ-sız-lıq.

3) Sözü tərkibinə üç şəkilçi qoşulmaqla: qız-qız-dır-ıçı-lıq; darıx-darıx-dır-ıçı-lıq.

4) Sözü tərkibinə dörd şəkilçi qoşulmaqla: sür-sür-ün-dür-ücü-lük; bez-bez-ik-dir-mək.

5) Sözü tərkibinə beş şəkilçi qoşulmaqla: su-su-suz-laş-dır-ıçı-lıq; duz-duz-suz-laş-dır-ıçı-lıq.

6) Sözü tərkibinə altı şəkilçi qoşulmaqla: uy-uy-ğün-suz-laş-dır-ıçı-lıq, duy-duy-ğün-suz-laş-dır-ıçı-lıq¹⁵.

Bütün dil faktlarının müqayisəli bir tərəfdən dillərdəki universallığın xarakter cəhətlərini öyrənməyə imkan verdiyi kimi

---

¹⁵ Yusifov, M. Azərbaycan dili / M.Yusifov, R.Adilov. – Gəncə: İrşad mərkəzi, – 1996. – s.40.

dillərarası inteqrasiya mühitində onların inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsinə real şərait yaradır.

*Üçüncü fəsildən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*¹⁶

Dissertasiya işinin “**Nəticə**” hissəsində əldə olunan elmi əsaslar aşağıdakı kimi ümumiləşdirilmişdir:

1. Dillərdə prefikslərin formalaşması şəkilçiləşmə mərhələsinin başlanğıc dövrünə aid olduğu üçün həmin proses dil tipologiyaları fərqlərinin yarandığı müddətdən əvvələ düşür. Ona görə də ilkin mərhələdə yaranmış prefikslər özlərinin affiksəl funksiyasına görə universal xarakter daşıyır.

2. Dillərarası universallıqla səciyyələnən ilkin prefiksəl elementlərin funksionallığı transpozitiv fərqlənmələrlə müşaidə edilmişdir. Bu halda onların affiksəl funksionallığı eyni kökdən yaxınmənəli variantların törəməsini şərtləndirmişdir. Azərbaycan və ingilis dillərində transpozision xarakterli prefikslər ilkin mərhələyə təsadüf etdiyi üçün hər iki dildə onlar oxşar funksionallığa malik olmuşlar.

3. İlkin şəkilçiyaranma prosesində başlanğıc elementlərin mənafərqləndirici keyfiyyəti həmin mövqedə prefikslərin fəallaşmasına səbəb olmuşdur. Odur ki, başlanğıcda transpozitiv elementlərin mənafərqləndirici funksiyası sonrakı mərhələdə sözün əvvəlinə ayrı-ayrı prefiksəl elementlərin qoşulması prosesinin təməlini yaratmışdır. Bununla birlikdə həmin prefiksəl elementlərin özləri də prosodik xarakter daşımamışdır. Bu prosesdə baş verən dəyişmələr həm Azərbaycan və həm də ingilis dillərində universallıqla səciyyələndiyi üçün yeni sözyaratma prosesində eyni əsaslara malik olmuşdur. Transpozitiv xarakterli dəyişmələrdəki kimi başlanğıca fuziallıqla qoşulan elementlər də sait və samitlərdən ibarət olmuşdur.

4. Başlanğıcda prefiksəl funksionallıq genişləndikcə artıq, həmin mövqedə fonetik elementlərin əvəzinə prosodik vahidlərin işlənməsi prosesi başlanmışdır. Bu proses, artıq şəkilçiləşmə meyilli

---

¹⁶ Məmmədova, G.İ. Azərbaycan və ingilis dillərində postfiksəlin derivasiyası // – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2021. №2, – s.313-319.

ayrı-ayrı dillərdə şəkilçilərin sözdüzəldici və sözdəyişdirici vasitə kimi formalaşmasının bünövrəsini təşkil etmişdir. Azərbaycan dilində silsilə sonşəkilçiliyə meyil artdığından prosodik prefikslərin inkişafında ləngimə baş vermiş və onlar ya bir sözə və ya məhdud kəmiyyətdəki sözlərə qoşula bilməmişlər. Bununla yanaşı Azərbaycan dilində həmin tipli prefikslərin ənənələri saxlanılır.

5. Prosodik prefikslərin ənənəsi Azərbaycan dilindəki qoşa söz tərkibli müəyyən qism sözlərdə (*yar-yarışıq, yepyəkə, yör-yöndəm, çal-çəpər, cır-cındır, qat-qarışıq*) və bəzi mürəkkəb tərkibli vahidlərdə (*ala-babat, ac-yalavac, acqarına, toxqarına, tayqulaq, taygöz, tayqıç, ala-çiy, ala-nəm, ala-bula*) saxlanılır. Eyni zamanda Azərbaycan dilinin analitik-flektiv quruluşlu dillərlə inteqrasiyası və təması nəticəsində həmin dillərə məxsus bəzi intensivləşmiş müstəqil prefikslərin Azərbaycan dili sözlərinə də qoşulmaq imkanları yaranmışdır: *na-* (fars) *nakişi, naümid, nadinc; avia, -avto* (beynəlxalq sözyaratma elementləri): *aviabirləşmə, aviadaşım, aviayanacaq, avtoalov, avtoqatar, avtoqoşqu, avtodüşərgə* və s.

6. Prefiks elementlərdəki kimi dillərarası universallıq xüsusiyyətləri analitik-flektiv dillər üçün səciyyəvi olan infiks və interfikslərin izləri də Azərbaycan dilində mövcuddur. Bu da onu göstərir ki, dillərin tipoloji fərqlərinin yaranmasına çox böyük təsir göstərən şəkilçiləşmə prosesindən əvvəlki mərhələdə bütün dil paradigmaları universallıqla səciyyələnmişdir.

7. Elmi ədəbiyyatda çox zaman infiks və interfikslər bərabər xarakterli elementlər kimi izah edilir. Lakin dil faktlarının genetik əsaslarla təhlili onu göstərir ki, infikslər interfikslərdən daha əvvəlki prosesin məhsulu olmuşdur. İnfikslərin formalaşması dilin qrammatikliyə və derivativliyə olan ehtiyacı əsasında meydana çıxmışdır.

8. Azərbaycan dilində infikslərin ənənəvi davamı xüsusilə, imitativ köklərdə müşahidə edilən dəyişmələrdə müşahidə edilir. İnterfiksləri təzahür formaları isə müəyyən qurup mürəkkəb sözlərin formalaşmasında müşahidə edilir. Azərbaycan dilçiliyində sözün daxilində iştirak edən və interfiks səciyyəsi daşıyan elementlər ətraflı tədqiq edilmədiyindən bəzi zahiri əlamətlər barədə (*-ha-* vurhavur; *-ba, -bə-*, *dalbadal, üzbəüz; -a-, -ə-* qaçaqaça, yüzəyüz) fikir

söylənilir. Halbuki interfikslərin ənənələri digər affiksəl səciyyəli daxili elementlərdə də (-*di-* qırdı – qaçdı; -*dan-*, -*dən-* daldan-dala, əldəniti, üzdəniraq; -*a-*, -*ə-* ağılabatan, ələ baxım) müşahidə edilir.

9. İnterfiksələr müasir mərhələdə dillərarası inteqrasiya ilə əlaqədar da öz ənənələrini davam etdirir. Məsələn, birincisi, beynəlxalq terminoloji vahid kimi mürəkkəb söz yaradıcılığında müvafiq saıtlərin birləşdirici element qismindəki funksionallığı üzrə formalaşmış *avtopilot*, *aqrotexnika*, *aeroklub*, *multisiklon*, *polietilen*, *spazmaqon* kimi vahidlər Azərbaycan dilinin də leksik-terminoloji tərkibinə daxil olmuşdur; ikincisi, analitik-flektiv dillərə məxsus həmin tipli terminoloji vahidlər Azərbaycan dilinə də oxşar qaydada kalka edilərək işlədilir: *qitələrarası* (mejkontinentalğniy), *şəhərlərarası* (mejdıqorodniy), *şarabənzər* (şaroobrazniy), *insanabənzər* (çeloveko-obrazniy).

10. İngilis dilində Azərbaycan dilindəkindən fərqli olaraq mürəkkəb sözlərin təşkilində köməkçi vasitələrdən istifadə imkanları baş vermişdir. İngilis dilində mürəkkəbtərkibli sözlərin formalaşması prosesində -*of-* end of term [examiations] (semestrsonu imtahan), - *by-* English- *by-* radio (radio ilə ingilis dərsləri); -*to* – ready -*to-* run (işə başlamağa hazır) kimi köməkçi vasitələr işlənir. Azərbaycan dilinin mürəkkəb sözyaratma qaydasında bu cür köməkçi vasitələr olmasa da aralığa qoşulan bəzi qrammatik şəkilçilər həm də sözyaradıcı funksiyanı yerinə yetirir: *baxa-baxa* [qalmaq], *dönə-dönə* [tapşırmaq], *oradan-buradan* [danışmaq], *deyib-gülmək*, *oturub-durmaq*, *alıb-aldatmaq* və s.

11. Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də sonşəkilçilərin güclü potensialı formalaşmışdır. Azərbaycan dilində sonşəkilçilərin silsilə ardıcılığı qrammatik və derivativ fəallıq yaratdığı kimi ingilis dilində də suffiks bolluğu funksional intensivlik baş verməsinə səbəb olur.

12. Dillərdə sonşəkilçi elementlərinin hamısı əlbəttə ki, sözə müstəqil şəkildə qoşula bilmir. Sonşəkilçilərin ilkin formalaşması mərhələsində affiksəl xarakterli fonetik elementlər söz köklərinə birbaşa qoşularaq yanaşır və fuziallıqla bir tərkibdə qovuşur. Azərbaycan dilində bu proses keçici olduğundan söz sonunda iki qovuşuq samitin yanaşması (*alt*, *üst*, *arx*, *ərk*, *qorx*, *sərt*, *sürt*, *bərk*)

baş vermişdir. İngilis dilində isə söz sonuna iki və hətta üç sammit qovuşması prosesi baş vermişdir. Azərbaycan dilində qovuşuq samitlər fərdi tələffüz üzrə ifadə edildiyi halda ingilis dilində fuziyanın güclü təsiri ilə qovuşuq samitlər bir səs kimi deyilir.

13. İlk mərhələdə həm Azərbaycan və həm də ingilis dillərində prosodik şəkilçilərin özü də qovuşuq xarakterli olmuşdur. Belə ki, sözün kökü və şəkilçisi bir vəhdətdə tərkib hissələrinə bölünməyən vahidlərin yaranmasını şərtləndirmişdir.

14. Söz sonunun şəkilçilərlə tənzim edilməsi prosesi genişləndikcə həmin mövqedə əlavə affiks elementlərin iştirakında intensivləşmə baş vermişdir. İngilis dilində birinci qovuşuq şəkilçidən sonra qoşulan ikinci şəkilçi artıq sərbəst işləyə bilər. Azərbaycan dilində hətta ikinci şəkilçi belə söz sonunda qovuşuqlu (*qur-ba-ğa, qığ-ıl-cım, süp-ür-gə, qas-ır-ğa*) işlədilir.

15. Azərbaycan və ingilis dillərində sonşəkilçilərin inkişafı və onların müstəqil işlənmə imkanları dilin leksik potensialının zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Bununla əlaqədar onu qeyd etmək olar ki, müasir dillər bir-birindən tipoloji fərqlərə malik olsalar da onların genetik universallığı öz ənənələrini bu və ya digər şəkillərdə davam etdirir.

Dissertasiyanın ümumi məzmununa dair müəllifin aşağıdakı adda məqalə və konfrans materialları dərc olunmuşdur:

1. Azərbaycan və ingilis dillərində fuzial prefikslərin işlənməsi // – Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Tədqiqatlar, – 2019. № 4, – s.102-106.
2. Azərbaycan və ingilis dillərində sözün başlanğıc elementlərinin derivativ funksiyası // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Dil və ədəbiyyat, – 2019. № 2, – s.101-105.
3. Prefixes in Azerbaijani and English languages // Збірник Наукових Пулкацій “Велес”, Наука в эпоху дисбалансов, – Київ, – 2019, – s.107-112.
4. Affiks elementlərin müqayisəli təhlili (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları üzrə) // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Afad Qurbanovun 90 illiyinə həsr olunmuş

- Beynəlxalq elmi konfrans, – Bakı: – 6 – 7 iyun, – 2019, – s.501-502.
5. Derivative characteristics of independent prefixes in the Azerbaijani and English languages // – Кив: Таврійського Національного Университету Вчені Записки, – 2020. №3(70), Том 31, – p.69-75. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-2/11>
  6. Azərbaycan və ingilis dilləində başlanğıc fonemlərin transpozisiyası // – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2021. № 1, – s.253-258.
  7. Azərbaycan və ingilis dillərində postfiksələrin derivasiyası // – Gəncə: Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2021. №2, – s.313-319.
  8. Azərbaycan və ingilis dillərində qrammatikliyin derivativliyin və sinkretin ifadəsi // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına əlyazmalar institutu, Filologiya məsələləri, – 2021. №8, – s.194-202.
  9. Azərbaycan və ingilis dillərində müstəqil işlənən interfiksələr // Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi, Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyinə həsr edilən Respublika gənclər konfransı, – Bakı: – 30 yanvar, – 2021, №7, – s.157-161.

Jly

Dissertasiyanın müdafiəsi 14 may 2025-ci il tarixində saat 13.00 Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ014, Bakı, Süleyman Rüstəm küçəsi, 33 Bakı Slavyan Universiteti

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Univeritetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın electron versiyası Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi internet saytına yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 06 fevral 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 27.12.2024

Kağız formatı: A5

Həcm: 41039 işarə

Tiraj: 100